УДК 821.161.2

Віра Мелешко, Світлана Кононенко

«ПЕРСТЕНЬ ГАННИ БАРВІНОК» ІВАНА КОРСАКА ЯК ХУДОЖНЬО-БІОГРАФІЧНИЙ РОМАН

У статті проаналізовано роман «Перстень Ганни Барвінок» сучасного письменника Івана Корсака. Автори стверджують, що Корсак виявляв постійний письменницький інтерес до історії українського національного відродження, а отже, і до його активних діячів. Прозаїка цікавила національно свідома інтелігенція, яка плекала ідею створення своєї держави, стала ідейним та організаційним речником відродження в Україні. З-поміж такої інтелігенції, ідеться в статті, широко відомий Пантелеймон Куліш і менш знана його дружина Ганна Барвінок. Справді, романи Корсака представляють невідомих, забутих, вилучених із національної історії українців. Звернення письменника до постаті Ганни Барвінок (Олександри Білозерської-Куліш), зауважено у статті, відновлює історичну правду, виводить Ганну з тіні її чоловіка, засвідчує самодостатність цієї діячки української культури. Доведено, що «Перстень Ганни Барвінок» – художньо-біографічний роман.

Ключові слова: *історичний роман, мемуарні матеріали, документальна основа, реальні персонажі.*

Іван Корсак до останніх своїх днів «був на винятковому творчому піднесенні» (М. Слабошпицький), він «дивовижний працелюб» (В. Вербич), автор великої кількості чудових історичних романів, які залишив по собі, як і добру пам'ять, гарні спогади, щем у душі прихильників і шанувальників його творчості.

Про І. Корсака маємо низку публікацій у літературно-мистецькій пресі («Літературна Україна», «Українська літературна газета», «Київ»), інших періодичних виданнях. Це переважно рецензії або відгуки на нові твори прозаїка [4; 7].

Його роман про «двох Кулішів» – «Перстень Ганни Барвінок» – побачив світ 2015 року в київському видавництві «Ярославів Вал». Цей твір не перший у набутку сучасного автора, у центрі якого – постать українського інтелігента. Іван Корсак, «авторитетний майстер історичного жанру» [4, с. 10], виявляв постійний письменницький інтерес до історії українського національно-визвольного руху, а отже, і до його активних діячів. Митця цікавила національно свідома інтелігенція, яка плекала ідею створення своєї держави, стала речником відродження в Україні. З-поміж такої інтелігенції добре відомий Пантелеймон Куліш і менш знана його дружина Ганна Барвінок. Справді, романи Корсака представляють невідомих, забутих, навмисно вилучених із національної історії українців. Про це говорить автор в одному з інтерв'ю: «…пишу я про особистості здебільшого маловідомі чи й заборонені навіть згадувати в попередні підросійські часи…» [6, с. 6]. У творах Корсака – Григорій Орлик і Модест Левицький, Міхал Чайковський, В'ячеслав Липинський і князь Ростислав Михайлович, Юрій Немиричів і українські королі Юрій І та Юрій ІІ, Михайло Остроградський і Михайло Кравчук, Іван Пулюй і Микола Гнідич, Тарас Шевченко і Микола Гоголь... Є в них і Ганна Барвінок.

Ганна Барвінок – псевдонім Олександри Михайлівни Куліш, із родини Білозерських. Білозерські, котрі мешкали на хуторі Мотронівці (пізніше хутір називався Ганниною пустинню, Кулішівкою) неподалік містечка Борзни, що на Чернігівщині, належали до тих родин, які високо шанували «своє історичне коріння і український спосіб життя» (Олена Отт-Скоропадська).

Білозерські – цікавий «соціокультурний феномен» (Наталія Барабаш). Із-поміж цього феномену Іван Корсак обрав для художньо-документального представлення Олександру (Ганну Барвінок). Автор про героїню і свій твір про неї повідав таке: «Ганну Барвінок Іван Франко називав праматір'ю української літератури. Отже, книжка – про блискучу письменницю, яка тривалий час у силу відомих історичних причин залишалася в тіні. А ще вона залишалася в тіні свого чоловіка – великого Пантелеймона Куліша. Що казати, ми знаємо Пантелеймона Куліша і за його творами, і за працею Домонтовича „Романи Куліша", за працями Євгена Нахліка. У Куліша постійно були <...> якісь захоплення, і Ганні Барвінок це треба було все витерпіти, і вона терпіла. Це величезне кохання» [3].

І. Корсак стверджує: творити книгу про таку жінку було надзвичайно цікаво, адже вона ґрунтується на мемуарних матеріалах, зокрема на листуванні Ганни. «Єдине, що технічно була трудність: я дивуюся, як люди у 80 років писали таким почерком, як макове зерня. Працюючи з джерелами, я би втратив час, якби зі мною не було лупи» [3], – зізнається прозаїк.

Як бачимо, у виступах, заявах, інтерв'ю Корсак згадував, що і до його літературного опрацю-

© В. Мелешко, С. Кононенко, 2017

вання Ганна Барвінок уже ставала героїнею художньої прози.

Так, ставала, проте лише «„як тінь" свого Пантелеймона, чоловіка Панька Олельковича» (найменування самого Куліша). Мовимо про твори «Кохання в житті Шевченка й Куліша» Валер'яна Чубського (псевдонім Михайла Могилянського), «Романи Куліша» та «Пантелеймон Куліш у п'ятдесяті роки…» Віктора Петрова, «Урваний роман» Олександра Дорошкевича. Саме ці твори донесли читачеві «життя Пантелеймона Куліша з усіма його матримоніальними подробицями й адюльтерними зигзагами» [9, с. 12]. А потім з'явилася книга «Подружнє життя і позашлюбні романи Пантелеймона Куліша» Євгена Нахліка, «у котрій мовби підсумовано цю тему й „закрито" її» [9, с. 12]. Якщо підходити до фактів біографії аналітично, то все начебто нарешті пояснено, докладно аргументовано. Але прозаїк І. Корсак відчув, що є в житті Ганни Барвінок ті моменти й мотиви, яких не зауважили його попередники-письменники. Тому й написав, тому й розтлумачив: «…це книжка не лише про письменницю. Це книжка про велике кохання і велике жіноче подвижництво» [9, с. 12].

Читаючи «Перстень для Ганни Барвінок», відчуваємо: автор справді добре знає не лише перебіг подій життя героїні, а і її твори та листи (деякі з них). Сам Корсак свідчив: «У нас величезна кількість ще листів, які не увійшли в обіг літературний, в обіг історичний. Наприклад, у цьому романі використані фрагменти або цілі листи Богдана Заклинського, Миколи Євшана. Надзвичайно цікаве листування! І навіть такі інтелігентні пересвари з Юліаном Романчуком. Це видатний наш діяч Західної України, а в минулому – віце-спікер парламенту Австро-Угорщини. Надзвичайно цікаве листування з Матвієм Номисом, сестрою Надією» [3]. Тому, зізнавався романіст, важливо було подати багато зовсім нових епізодів, увести в обіг нові документи, що тягли за собою нові факти.

Подекуди в його романі, твердить сучасний літературознавець, «вчувається навіть не заакцентована полеміка з попередниками (особливо ж із ефектними тезами Віктора Петрова)» [9, с. 12].

Роман «Перстень Ганни Барвінок», на наш погляд, за жанром – художньо-біографічний.

По-перше, автор уводить у мистецьку тканину свого твору тільки реальних персонажів. У сучасному українському романному просторі таке явище – чи не виняток. Подібний підхід дозволив Корсакові намалювати колоритну й водночас правдиву картину національного життя України першої половини XIX – початку XX століття.

Усіх персонажів «Персня…» можна з повним правом поділити на дві групи: 1) ті, що діють безпосередньо, явно, рухаючи сюжет; 2) ті, яких автор лише згадує, аргументуючи певну подію, явище, факт, ілюструючи нерідко думки головної героїні.

До персонажів дієвих зараховуємо передовсім Ганну Барвінок і Пантелеймона Куліша, вважаємо, що вони репрезентують у романі світ мистецької родини. Крізь «призму думок, почуттів, внутрішніх монологів» [1, с. 19–20] Ганни й Пантелеймона прозаїк дивиться на все і всіх, на довкілля й оточення. Ми підтримуємо думку Володимира Поліщука, автора післямови до твору, який зазначив: це роман не тільки про Ганну Барвінок, майже «рівною мірою його можна назвати й романом про Пантелеймона Куліша чи романом про „двох Кулішів" – подружжя» [5, с. 240]. Проте, переконані ми, на першому плані все-таки вона, Ганна Барвінок, навіть попри те, що в багатьох розділах книги Корсака «активно діє» Пантелеймон Олександрович. Пояснюємо своє переконання авторською позицією: письменник обирає погляд «від Ганни» (до нього і Петров, і Нахлік, й інші художні біографісти дивилися «від Куліша»). У зв'язку з цим процитуємо слушное розміркування М. Слабошпицького: «Маємо отой специфічний варіант інтерпретації подій, котрий ми стрічали, наприклад, у романі французького письменника Ерве Базена „Подружнє життє", де є суто жіночий погляд на всі описані події, їхня оцінка жінкою, яка стала учасницею тих подій. Чи згадаємо тут серба Милорада Павича із його романом „Зовнішній бік вітру", де також маємо окрему – жіночу – версію подій» [8, с. 7].

Уже з перших сторінок роману відчуваємо: між Білозерською та Кулішем складаються непрості стосунки. Юна Саша закохалася в Пантелеймона, який до Мотронівки неодноразово приїздив із її братом Василем на канікули, від першої зустрічі. Серце дівчини вже «третій рік тенькає та тремтить впольованою пташкою» [5, с. 6], варто Кулішеві показатися на очі. Проте її мати, знайомі Білозерських, дехто з оточення Куліша відраювали дівчину від цього захоплення, говорили про Пантелеймона як себелюбця: «…він любить себе, єдиного, коханого та неповторного» [5, с. 6]. Проте дівчина не піддалася ні на вмовляння матері, ні на попередження знайомих Куліша. Вона виходить заміж за Пантелеймона. На їхньому весіллі за старшого боярина – Тарас Шевченко. Щойно пошлюблена пара пропонує художникові-поету їхати за кордон, удосконалювати своє малярство. Олександра офірує Тарасові три тисячі карбованців – усю грошову частину свого посагу. Та у Шевченка не склалося. Куліші «самі лаштуються в подоріжжя. Здається, все заповідається якнайкраще. Спалах щастя і надій Олександри (вже Куліш), якій пощастило здолати материнський опір цьому шлюбові. І перший удар долі: чоловіка заарештовано, його звинувачують у належності до Кирило-Мефодіївського брат-

ISSN 2075-1222. Рідний край. 2017. № 2 (37)

ства (до речі, членом якого він насправді не був). Стрес для вже вагітної жінки не минає безслідно – у неї стався викидень. Вирок лікарів: вона вже не зможе мати дітей. Її окрадено на радість материнства. Але це тільки початок її гірких відкриттів і ролей, які підготувала доля. Як незабарно вона побачила, її Пантелеймон – не тільки людина національної місії, а й невиправний Дон Жуан» [9, с. 13].

І все ж кохання Ганни Барвінок (уже Ганни Барвінок) до Куліша стало сенсом її життя. Узявши на себе роль берегині сімейного вогнища, вона постійно турбувалася про те, щоб її чоловік не переймався нічим, окрім письменницької праці та перекладів, подвижництва заради України.

Майже протягом усього свого життя жінка мусила вибирати між Олександрою та Ганною, тобто між домогосподаркою і письменницею [5, с. 30]. Вона повинна була вирішувати дилему: залишатися в тіні великого Куліша чи бути окремістю – повноцінною мисткинею, суспільно активною. Олександра-Ганна вирішує стати «для Пантелеймона Олександровича творивом без лапок чи підсмішки, їй під силу смирення…» [5, с. 74]. Жінка «дорогою для своєї душі ціною перетерпіла всі його зради і цілковиту неувагу до своєї особи, перемовчала у відповідь, полишивши навіть спроби виправдатися, всі його докори. Вона таки вистояла, хоч у неї й не було жодної надії, котра б підтримувала її, щоб вона остаточно не заламалася» [9, с. 12]. Автор «переконливо змальовує моменти душевних страждань Ганни Барвінок, її благородство й самопожертву в ім'я свого талановитого чоловіка» [1, с. 20].

Звичайно, найдієвішим з-поміж дієвих персонажів уважаємо й Пантелеймона Куліша. Ще в молоді роки він вирізнявся поміж однолітків своєю великою працелюбністю, гострим розумом, непересічними творчими здібностями, честолюбством. Автор пише, що Панько «не любив досвітком вилежуватися та маніжитися в ліжку, а схоплювався відразу, мов пружиною вистріляний: так багато нагальних справ чекають» [5, с. 10]. Він працював, працював і працював, брався до найрізноманітніших справ, і все – заради своєї України.

До дієвих персонажів роману зараховуємо також родину Білозерських, передовсім Василя Михайловича, який під пером І. Корсака виступає не лише активним організатором і учасником Кирило-Мефодіївського товариства, редактором журналу «Основа», а й опонентом зятя – Куліша: «Ще минулого року вони не ладили. Тепер вже не бувають один в одного, і Куліш бере участь в „Основі", й лає її, Білозерський лає Куліша і вміщує його твори в „Основі"…» [5, с. 99].

Близькою до Ганни-Олександри показано в романі сестру Надію. Це їй виливає наболілу душу дружина Куліша: «І Олександра почала говорити, говорила вона швидко, потрібні слова народжувалися самі по собі: чого вона за наймичку повинна служити у чоловіка, на кухні побожно вистоювати, коли він над рукописом схилився зосереджено, нащо має терпіти смішки та пересмішки над нею отих приятелів злих Кулішевих, що насправді душею не варті і шеляга на ярмаркові сорочинському; вона занехаяла через те власну творчість» [5, с. 69].

Наближаються до «персонажів дії» Тарас Шевченко, Іван Пулюй, сім'я Аксакових, Анатоль Вахнянин, Параска Глібова, Яків Головацький.

Дещо осібно стоять жінки-селянки, оповідки яких Ганна Барвінок художньо реалізує у своїй прозі. «У святечні надвечір'я, бувало, як господарку попорано і клопоти вже не висять над плечима, Олександра Михайлівна охоче дослухалася наймитських балачок, що відводили душу по тижневому гаруванні» [5, с. 47]. Гарна оповідачка Килина: «…оповідала вона про вовкулаків і знахарів, таємниче зілля, що приворожить любого, і злого свекра, що в вужа міг перекинутися» [5, с. 47]. «Списала» Ганна й оповідки кріпосної селянки, сусідської жінки розважливої.

Персонажів, яких автор уводить у твір для аргументації або підсилення якогось факту, дуже багато. Це М. Максимович, Юзефович, П. Плетньов, Ольга Плетньова, М. Гоголь, де Бальмени, Милорадовичівна, Олександра Смирнова (познайомився з «фрейлиною російського імператорського двору, родичкою Дюка Рішельє, завсідницею найвишуканіших салонів...» [5, с. 52]), М. Драгоманов, І. Франко, С. Єфремов, Л. Глібов, Марко Вовчок, О. Маркович, Д. Каменецький, М. Чалий, І. Андрущенко, О. Білозерський, О. Левицький, О. Кониський, М. Костомаров, Д. Мордовцев, француз Ренан, О. Партацький, Аліна, наречена Костомарова, Л. Толстой, О. Герцен, Матвій Номис, В. Забіла, Б. Грінченко, Ф. Матушевський, Є. Чикаленко, Олена Пчілка, «нерідна Федорка», племінниця Кулішева Надія – майбутня письменниця Наталка Полтавка, О. Саєнко, Б. Заклинський, В. Горленко, Ю. Романчук, М. Коцюбинський, В. Стефаник, Леся Українка, І. Шраг, Панас Мирний, Іван Нечуй-Левицький, О. Русов, М. Лисенко, В. Тарновський, Д. Писарєв, Наталка Кобринська, М. Грушевський, В. Шухевич та інші. Як бачимо, «письменник окреслює в романі й доволі широкий „людський контекст" із відомих і знаменитих діячів української літератури й історії XIX століття» [5, с. 241].

По-друге, роман Івана Корсака всуціль побудований на документальній основі. Це потверджує: 1) письменник у невеликому постслові: «Автор висловлює щире пошанування науковцям, публіцистам, письменникам, до чиїх праць звертався»; 2) сам текст твору, який рясніє: а) листами та цитатами з них; б) згадками про щоденники відомих діячів того часу й уривками з них, умонтованими

в роман; в) низкою рецензій на твори Куліша та Ганни Барвінок; г) офіційними документами доби (особливу увагу звернено на документ-клопотання, поданий на ім'я імператора, у якому є така фраза: «*После того жена Кулиша…*») та ін.

Ми вважаємо, що така обсяжна документальна основа «Персня…» виправдана й особливо актуальна нині, бо сучасне суспільство, розчароване поширенням неправдивої інформації про життя видатних особистостей, віддає перевагу першоджерелам, особливе місце поміж яких посідають письменницькі мемуари (епістолярії, щоденники тощо), цінні як автентичне джерело відомостей біографічного характеру.

У романі І. Корсак дуже широко використовує листи. Епістоли, наявні у творі, крім головної ролі – служити засобом правдивої інформації, виконують ще й інші. У зв'язку з цими виокремлюємо кілька художньо-змістових функцій листів:

– спроба поглянути на факт, явище, подію по-іншому, щоб знайти там другий, третій плани ([5, с. 83, 106]);

– спосіб розкрити світогляд того чи того персонажа ([5, с. 42–43, 67, 81, 91–92, 154, 167–168]);

– засіб відтворення внутрішнього мовлення, потаємних думок і життя героїв ([5, с. 127, 130–131]);

– прийом само- та взаємохарактеристики ([5, с. 133–134])

– основа для подальших розумів персонажів, авторських повідомлень ([5, с. 159, 161–162]).

І все ж більшість листів, за нашим переконанням, слугують розкриттю головного авторського задуму: довести, показати, засвідчити важливість Ганни Барвінок для національної культури. «За вечір, бувало, вона могла переглянути хіба мізерну часточку з тих безцінних до неї листів…» [5, с. 169]. Саме цим умотивоване використання в романі дев'яти листів поспіль одного адресанта – Миколи Лисенка [5, с. 170–175].

Отже, І. Корсак присвятив свій роман одній зі сторінок нашого «драматичного минулого» (Світлана Соболевська), художньо воскресивши неординарну, але дещо призабуту особистість – Ганну Барвінок. Їй не судилося стати відомою фольклористкою, проте збирала по крупинках народні оповідки й перекази, увіковічнювала їх у літературному слові, ще й щедро ділилася з колегами по перу; їй не судилося стати матір'ю, зате для численних племінників та племінниць стала найдобрішою хрещеною, вигодувала й заміж віддала доньку своєї служниці Федорку, саме з подачі Олександри Михайлівни вивчився і всесвітньо уславився як художник глухонімий хлопчик Олександр Саєнко. Захована в тінь чоловіка-письменника, за життя не пошанована як мисткиня, хоч її значущість як письменниці направду вагома… І. Корсак про все це сказав правдиво, щиро, по-новому, адже показав подружжя Кулішів таким, «яким ми навіть не могли собі уявити – у побуті, у хворостях, у бідах і навіть у сварках» [2, с. 11].

Отже, «Перстень Ганни Барвінок» – художньо-біографічний твір (роман), оскільки:

– головний персонаж – історична постать (Ганна Барвінок (Олександра Михайлівна Білозерська-Куліш)). Навколо неї групуються інші персонажі, яких ми поділили / означали як дієвих та тих, що їх автор лише згадує, покликається на них у зв'язку з певною подією, фактом, явищем. Усі вони – реальні особистості, ті, хто жив і працював у XIX–XX століттях;

– доля Ганни Барвінок представлена від ранньої юності до останніх днів її життя;

– він базується на величезній кількості документальних джерел. Найбільше автор апелює до листів, навіть до ще не оприлюднених;

– у ньому представлено не тільки людину певного часу, а і сам час; для письменника визначальними стали змагання інтелігентів-українців за розвій своєї нації, бездержавної країни.

Іван Корсак повернув читачам велику жінку, самовіддану, працьовиту, люблячу, котра своє життя поклала на олтар чоловіка й України.

Література

1. Владимиров В. Духовний світ родини Кулішів у романі Івана Корсака «Перстень Ганни Барвінок» / В. Владимиров // Українська мова і література в школі. – 2016. – № 3. – С. 18–21.

2. Головій О. Сага про душі на роздоріжжях / О. Головій // Літературна Україна. – 2017. – № 23. – С. 11.

3. Книга про Ганну Барвінок – уже на полицях луцьких крамниць [Електронний ресурс] // Таблоїд Волині. – 2015. – 5 лют. // Режим доступу : http://volyn.tabloyid.com/art/knyga-pro-gannu-barvinok-uzhe-na-polycyah-luckyh-kramnyc. – Назва з екрана, 1010.2017.

4. Короненко С. Оповідання романіста : [рец. на кн.: Корсак І. На межі : приповістки та сильвети. – К. : Ярославів Вал, 2013] / С. Короненко // Літературна Україна. – 2013. – № 33. – С. 5.

5. Корсак І. Перстень Ганни Барвінок : роман / Іван Корсак. – К. : Ярославів Вал, 2015. – 248 с. – (Серія – Сучасний Бестселер України).

6. Пікун О. «То не підвіски легковажної королеви…» / Ольга Пікун // Літературна Україна. – 2017. – 6 груд. – С. 6.

7. Роман Івана Корсака представлений на міжнародному ярмарку у Вільнюсі // Літературна Україна. – 2011. – № 22. – С. 16.

8. Слабошпицький М. Романіст на стаєрській дистанції / М. Слабошпицький // Літературна Україна. – 2016. – № 35. – С. 7.

9. Слабошпицький М. Рятівний круг Пантелеймона Куліша / М. Слабошпицький // Слово Просвіти. – 2015. – № 12. – С. 12–13.

Vira Meleshko, Svitlana Kononenko

«THE RING OF HANNA BARVINOK» BY IVAN KORSAK AS THE ARTISTIC-BIOGRAPHICAL NOVEL

The article focuses on the novel «The ring of Hanna Barvinok» by modern writer Ivan Korsak. The author's stresses on the fact Korsak revealed constant writer's inclination to the history of Ukrainian national renaissance, therefore, to its most famous figures. The prosaic took the profound interest in the national-conscious intelligentsia, cherishing the idea of their sovereign country. It was defined as high-principled and organizing speaker of the renaissance in Ukraine, represented mostly by outstanding Panteleimon Kulish as well as his less known wife Hanna Barvinok. The Korsak novels, in particular, disclose unknown, forgotten, withdrawn from the national history Ukrainians. The appealing to Hanna Barvinok (Oleksandra Bilozerska-Kulish) personage, in author's conclusion, restores historical truth, bringing her out of the husband shadow, and attests self-sufficiency of this figure of Ukrainian culture. The article is an attempt to prove «The ring of Hanna Barvinok» is the artistic-biographical novel.

This device is not exceptional in modern Ukrainian novels discourse.The similar approach allowed Korsak to depict a colourful and at the same time real-to-life aspects of Ukrainian nation's life in the beginning of XIXth century and the first part of XXth century. Secondly Roman Korsak's novel is based on exceptionally documentary features.

***Key words**: historical novel, memoire materials, documentary base, real characters.*

Надійшла до редакції 20.11.2017 р.

УДК 821.161.1.09Гоголь:821.161.2.09Куліш

Галина Білик

НАТАЛЯ КУЗЯКІНА ПРО ГОГОЛІВСЬКІ ТРАДИЦІЇ У ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ КУЛІША

У статті вперше досліджується наукова рецепція українсько-російським літературознавцем і мистецтвознавцем другої половини XX століття Наталею Кузякіною проблеми літературної взаємодії вітчизняних митців-геніїв Миколи Куліша і Миколи Гоголя, стверджується, що молодший автор засвоїв від попередника традицію сатиричного, реалістичного, гуманістичного письма, пройшовши школу від зовнішнього – ідейно-тематичного, сюжетно-композиційного, образного – наслідування до творення універсального, життєво-повномасштабного художнього світу; багато в чому повторив і його трагічну долю в письменстві та на життєвому кону.

***Ключові слова:** наукова рецепція, літературна взаємодія, гоголівські традиції, українська драматургія 1920–1930-х років, Микола Куліш, Наталя Кузякіна.*

18 грудня 2017 року виповнюється 125 років Миколі Кулішеві (1892–1937) – видатному українському письменникові-модерністу доби Розстріляного Відродження, новаторові драматургічного жанру, митцеві надзвичайного розуму, таланту і працездатності й водночас – одній із кривавих жертв злочинного комуністично-сталінського режиму. Його життєвий і творчий шлях (як і основної маси того мистецького покоління) було ґвалтовно обірвано на самому пікові зрілості й активності – арештом 1934 року, ганебним судилищем й етапом на Соловки, подальшим майже дворічним ув'язненням у камері-одиночці й нарешті розстрілом в урочищі Сандармох (разом із сотнями інших т. зв. «ворогів народу») 3 листопада 1937 року. Відтоді, як би не намагалися служителі радянського офіціозу затушовувати ім'я драматурга в літературно-мистецькій історії України, пам'ять про нього ніколи не зникала та – ще задовго до початку «перебудови» – різними шляхами пробивалася до культурної громадськості. Адже й за обставин тотальної фальсифікації дійсності, насаджування вульгарного мислення в усіх сферах суспільного життя знаходилися люди, котрі берегли правду про автора «Мини Мазайла» й інших взірцевих п'єс 1920-х – початку 1930-х років, або ж, як фахові вчені, самозречено «докопувалися» до неї крізь товщу псевдонауки.

Один із таких чесних кулішезнавців – Наталя Борисівна Кузякіна (1928–1994) – вітчизняний дослідник літератури й театру з покоління шістдесятників – з усіма екзистенціальними наслідками цього факту. У другій половині 1960-х років вона зазнала ідеологічного цькування за власну думку і принципову позицію вченого, була позбавлена можливостей займатися професійною діяльністю. На початку 1970-х років вимушено перебралася з України на російські терени, але і в подальший

© Г. Білик, 2017